

A MÁJUSFA ÁLLÍTÁSÁNAK ÉS DÖNTÉSÉNEK TÁJI TAGOLTSÁGA A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOKNÁL

KRUPA ANDRÁS

A zöld vegetációnak, mint a tavaszi megújulás jelképének a tisztelete a húsvét előtti virágvasárnapi, illetve feketevasárnapi zöldághordástól kezdve a pünkösdi zöldágakkal való díszítéssel át az úrnap virágos oltárokig az európai népekhez hasonlóan – különböző módon és szándékkal – a szlovákoknál is fontos szerepet töltött be. Ennek a népszokás-folyamatnak egyik legáltalánosabban elterjedt alkotórésze volt a májusfa.

Mind a magyar, mind a szlovák hagyomány szerint egyformán állítottak május elsejére vagy pünkösdvásárnapra virradó éjszakán májusfákat. Szlovákia nyugati és keleti felében inkább május elsején, a középső részén zömében pünkösdkor tették. Közép-Szlovákia északibb térségében (pl. Árvában is) csak május elsején, de a Garamtól délre a települések váltakoznak a két dátum között.¹ Magyarország legnagyobb részén május elsején, a nyelvterület északi és nyugati felében pünkösdkor is állítottak májusfát, de nehézségekbe ütközik a határ megvonása.² Ez a kettősség jellemző a hazai, illetve a vizsgált szlovákságra is. Viszont legtöbb olyan helységben, ahol korábban pünkösdi szokás volt, századunkban átkerült május elsejére, vagy elhalt.

Miután a magyarországi és romániai szlovákok a mai Szlovákia minden részéből érkeztek, s a telepítés során általában és az egyes régiókon belül is erőteljesen összekeveredtek, többnyire nem tükrözik a szlovák, illetve a magyar nyelvterület e témakörbe tartozó tagoltságát. Ennek ellenére a májusfa állításának és döntésének több szokásmozzanatában felfedezhetők táji jellegzetességek, amelyek részint a szlovák közösségi tradíciókra épülnek, illetőleg a földfelszín és a jellemző vegetáció hatása nyomán alakultak ki. A tanulmányokat a mintegy 60 hazai és 8 romániai szlovák lakta településen végzett saját gyűjtésem alapján vontam le, mivel ezzel összefüggésben még nem volt rendszeres kutatás, kivéve azt a néhány közzétett egyedi forrást, amelyet szintén felhasználtam.³

A májusfa állítása lassan elenyészik, több településen azonban még napjainkban is kedvelt szokásgyakorlat. 1995. május elsején lebonyolított gyűjtőmunkám során a vértesi Oroszlánytól kezdve a Bakonyban meghúzódó Bakonycsernyéig terjedő sávban jó néhány szlovák és magyar helységben láttam középkorú épületek elé beásott sudármagas májusfákat.

A májusfa elnevezése a vizsgált szlovák településeken rendkívül sokszínű, s éppen az említett keveredés miatt nincsen táji jellegzetessége. Legáltalánosabb a *máj*, illetve a *májovka* név, a többi változat május elsejére vagy pünkösdre utal (*prví máj*, *prvimájjski strom*, *májoví strom*, *májoví stromčok*, *májjsko drevo*, *turično drevo*), vagy egyszerűen *fa* (*stromčok*, *drevo*) a neve. Nagyon kedvelt a magyarból átvett *májfa*, *májusfa* elnevezés is.

¹ Etnografický atlas Slovenska, 1990. 80.; Horváthová, E. 1988. 536.

² Magyar Néprajzi Lexikon, 3. 1980. 507.; Tátrai Zs., 1990. 169.

³ Žatko, R. 1973.; Niedermüller P., 1984. 333.; Petercsák T., 1985. 58.; Manga J., 1968. 96.; Lami, Š. 1984. 195.; Krupa A., 1971. 158.

Napjainkban, illetve amíg élt a szokás, a Délkelet-Alföldön egyértelműen május elsejére virradóra állítottak fel májusfákat, a többi szlovák lakta régió településeinek jórésztében – a vizsgált térség minden vidékén szétszóródva – is ez az időpont az elterjedtebb. A történeti adatok és az emlékezet szerint korábban általánosabb volt a pünkösdi ünnepén, vagy pedig mindkét alkalommal történő májusfaállítás. A délkelet-alföldi helységeiben, pl. a 18. században pünkösdkor és május elsején hozták a májusfát. Az 1730-as években a Békéscsabára szállásolt katonák május elsején és pünkösdi idején a templom körül lövöldöztek, és májusfákat állítottak. Mindezt az evangélikus egyház fizetett is nekik.⁴ Szarvason üldözték a szokást, mégis továbbélt. *Tessedik Sámuel* számol be keveserűen arról, hogy milyen módon állították fel a lelkészkedésekor pünkösdi ünnepén a templomban a május-, illetve pünkösdi fákat. A tanítók a tanítványaikkal együtt a szőlőskertekből vágta ki őket, s Tessedik ráismert „a saját két-három-négyéves szép karcsú gyümölcsfáira”. Emiatt is 1764-ben a lövöldözést, 1770-ben a májusfaállítást tiltották be.⁵ A szarvasi evangélikus egyházi tiltás annyi „eredményt” ért, hogy magában a városban a 20. században nemigen volt májusfa, de a szőlőkben s a határából később kivált helységeiben napjainkig éltették.

A Zempléni-hegyvidéki szlovák falvakban a század első harmadában áttérni kezdtek a pünkösdi időpontról a május elsejére. Ez tapasztalható a bükki helységeiben (pl. Répáshután) is. De a hegyközi Füzéren, Filkeházán és Rudabányácskán mindvégig megmaradt pünkösdi ünnepeken. Jellegzetes átmeneti állapotot tükröznek azok a települések – fekvésük szintén szőrt képet mutat –, amelyekben még ekkor is május elsején és pünkösdkor egyaránt hoztak májusfát. Sokszor ugyanazok az informátorok is ellentmondásba keveredtek, hol május elsejét, hol pedig pünkösdt jelölve időpontjául (pl. romániai Apatelek, nógrádi Lucfalva).

Sajátos a két napon történő állítás megoldása a nógrádi Sámsonházán: itt május elsején mindegyik ház kapujára csak zöldágakat tűztek ki, míg a kedvesüknek pünkösdkor vittek májusfát a legények.

A szlovákok körében a vizsgált helységeiben a 20. század közepéig, mintegy a 60-as évekig mindenütt állítottak fel májusfákat a nagylányok, illetve a feleségnek kiszemelt eladólányok számára. Napjainkban ritkán figyelhetők meg, de lakodalmak alkalmából a férjhez menő lány házat a Galga völgyi Püspökhatvanban, Galgagyörkön vele tisztelik meg, s e nembem feltűnik a Dél-Alföldön is (pl. Pitvaroson, Tótkomlóson).

A májusfa fajtáit a táj és a helység jellegzetes fái határozzák meg, s a díszítés tárgyai, módjai is régióként váltakoznak. Azokat a fákat részesítették előnyben, amelyek ebben az időben kizöldültek. A Zempléni-hegyvidéken általánosabb a fehér nyírfa (*breza*), s előfordul a hársfa (*lipa*) is. A Bükkben a jegenye-, vagy lucfenyő, a Mátrában a bükkfa (*buk, bučina*), s Nógrádban a gyertyánfa (*hrab*) a népszerűbb. Pest környékén pedig a nyárfa (*linda, topol*). A Pilisben, Vértesben, Gerecsén, valamint a Bakonyban ismét a fenyő, a bükkfa, illetve a borókafa. A Dél-Alföldön az orgonáról (*orgován*), a virágzó meggyfáról (*višňa*) és a fűzfáról (*vřba, osika*) vágta egy-egy nagyobb ágat. A századelőn a bakonyi Ösküben is csak fenyő- (*jedlina*) és orgona- (*selenča*) csokrot helyeztek el, s csak a 30-as évektől állítottak fenyőfát. A romániai bihari falvakban főként a nyírfa, a gyertyánfa volt kedveltebb. Ha fenyőfát ástak be, ágait letisztították, s a tetejére kötötték nyírfaágat.

Azokban a helységeiben, ahol szálfákat használtak fel, ott több legény társult mind a kivágásra, mind az erdőből való beszállításra és a felállításra. A májusfa díszíté-

⁴ Haan L., 1991. 141.

⁵ Tessedik S., 1938. 52., 76.

sét a Zempléni-hegyvidéken, a Bükkben, a Pest környéki falvakban a legények végezték. A mátrai helységekből a díszítésbe bekapcsolták a lányokat is. A nógrádi, a Galga menti falvak egy részében (Lucfalva, Sámsonháza, Terény stb.) a lány adta a díszeket, a színes szalagokat, az üveg bort és más ajándékokat, a többinél (Erdőkürt, Galgaguta, Acsa stb.) a legények. Előfordult, hogy egyazon helységben (pl. Bánk) a szokás mindkét változata élt. A dunántúli szlovák helységekből is kettős megoldás észlelhető: egy részükben előre megkérték a lányt a díszek elkészítésére (Oroszlány, Piliscsév, Pilisszántó, Szápár, Jásd stb.), másoknál (Sárisáp, Tardosbánya, Öskü, Vértesszőlős stb.) szintén a legények feladata volt. A dél-alföldi településeken korábban nem raktak díszeket a fákra; később feldíszítették őket, de ezt ugyancsak a legények végezték, mint rendszerint a romániai bihari falvakban.

Mindebből következik, hogy ahol a lány is résztvevője volt a májusfaállításnak, ott természetesen tudott róla, s elképzelhetetlen volt, hogy a nagy munkát igénylő és zajjal is járó árást ne vette volna észre, még ha nem is ő adta az ajándékokat. Mégis a helység közösségi rendje szerint nem illett, hogy tudjon róla. Ráadásul ezekben a helységekből általában az egyik szülő vagy maga a lány ki is ment, és megkínálta a legényeket itallal. Ahol előre megbeszélték, be is hívták, és gazdagon megvendégelték őket étellel és szintén itallal. Megtörtént, hogy énekszóval mulattak, s táncoltak is. Ahol csupán zöld vagy virágos ágakat tűztek fel (Dél-Alföld, Öskü, Nyíregyháza), ott minden a legnagyobb titokban történt. A legény dicsőségére vált, ha minél magasabbra (pl. a háztetőre, a kémény mellé) és észrevétlenül rakta fel a májusfáját. Másnap hajnalban ezen a vidéken valóban meglepetés volt a lány számára a májusfa, s igyekezett kitalálni, hogy ki hozhatta. A közvélemény előtt a többi helyen is mímelték a lányok a meglepetést, akkor is, ha részesei voltak a szokás-cselekményeknek. Minderről számtalan konkrét változat élt, bemutatásukra most nincs módunk.

Érdekes jellegű váltás következett be a mátrai szlovák falvakban. A század közepéig nemcsak a nagylányoknak, hanem a fiatalasszonyoknak is állítottak májusfákat. Az 1960-as években a nagylányok már nem kaptak, ám szinte a csecsemőkortól, a kétévesektől a tizenhat éves korig mindegyik lánynak vittek májusfát. Miként az idők folyamán számos szokásból, hiedelemből gyerekjáték vagy -ének lett, a májusfaállítás az utolsó szakaszban úgyszintén a gyerekek, a serdülők ügyévé vált. Ettől függetlenül néha előfordul a legény szerelmét valló komoly májusfa is.

A fahiány az elsődleges oka annak, hogy az alföldi szlovákok inkább fa- vagy bokorágat tűztek fel. Ezen a tájon egyértelműen egyéni jellegűvé vált a tiszteletadás. Ez nem az alföldi ember individuális sajátosságából fakad, amire esetleg hajlandók lennének gondolni, hanem a feladat adottságából. Más tájakon a magas, nehéz fák kivágása, majd elásása közös munkát, összefogást igényelt a legényektől. A felállítás összes munkafázisa figyelmes tevékenységet kívánt, nélkülözhetetlenné tette több ember együttműködését. Tehát maga a munkafolyamat követelte ki a közös, társas együttműködést. Ezzel elválaszthatatlanul összeforrva alakult ki a hagyomány is, s ugyancsak befolyásolta a legények összefogását. Ezért vált közösségi megnyilvánulássá a májusfák kidöntése is, mert szintén több ember (legény) részvételére volt szükség. Ezt azután összekötötték áldomással, táncsal, zenés vigalommal.

A májusfáknak a *középiletek* (község háza, templom, kocsmá) előtt történő felállítását legtöbb helyen kialakult szokásrend szabályozta. Úgy is mondták: a bírónak vagy a jegyzőnek, a papnak, a kocsmárosnak (*richtárovi, notárovi, kňazovi, šenkárovi*) állítják. Többnyire fenyőt, borókát választottak, s az ide szánt fa mindig a legszebb és legmagasabb volt. Századunkban a templom előtt szórványosan ástak be májusfát, a Dél-Alföld

kivételével egyformán megtalálható az evangélikusoknál és a katolikusoknál. A Pest megyei Péterin, Csomádon – mint hajdan Szarvason – a legények a templomba vittek színes szalagokkal, fehér zsebkendőkkel feldíszített májusfákat. A kocsmá és a község-háza előtt rendszeresen a dunántúli szlovák lakta településeken álltak májusfák (Bakonycsernye, Jásd, Oroszlány, Öskü, Sós-kút, Szápár, Tardosbánya stb.) A század első felében Nyíregyháza tanyabokor közepén helyezték el a *májfát*. Fűzfát vágtak ki, és szintén szalagokkal, borosüvegekkel díszítették.

A Dunántúlon a díszítés a lányokra hárult. A fa csúcsára kerültek a szalagok, a boros, a pálinkás üvegek, mert a fa törzsét a legények előzetesen legallyazták, s a kiásott gödörbe téve kötelekkel húzták fel a magasba.

Mind a lányok, mind pedig a középületek májusfaínak *kidöntése* különböző időpontokban történt, s nincs regionális jellege. Legtovább egy hónapig állt a májusfa. Sok helyen, ahol május elsején állították fel, pünkösdkor következett a kidöntése. Legrövidebb időtartama egy nap volt, másnap döntötték ki pl. Acsán, Csomádon, Püspökhatvanban. Ugyancsak ezen a vidéken egy hét (pl. Erdőkürt, Felsőpetény) vagy két hét (Bánk) múlva történt. A bihari szlovák falvakban a lányok májusfaikat pünkösdkor távolították el. Több helységben táji megkötöttség nélkül maga a szülő vette ki a földből. A dél-alföldi régióban egységesen szintén a családtagok szedték le.

Ha a legények végezték, a lányos házaknál vagy a kocsmában táncos mulatságot rendeztek, mely legtovább a dunántúli és a bihari szlovákoknál maradt meg. Bakonycsernyén, amíg a legények kihúzták a földből a májusfát, a lányok cigányzenére táncoltak, majd mind a két nemű fiatalság is táncra perdült. Jásdon a közösségi fák kidöntésekor volt táncmulatság, a lányos házaknál nem tartottak. A bihari falvak közül Sászteleken a legények muzsikaszóval mentek el a lányos házakhoz, s ott a lány lakomára (*hostína*) hívta őket. Fűvesen a legények és a lányok a falu szélén gyülekeztek, közösen végigmentek a falun. Sorra vették a májusfákat. Mindenütt az a legény húzta ki a fát, aki felállította. Mindig zeneszóra végezte. Az volt a virtus tárgya, hogy melyikük húzza ki hamarabb. A végén a legény megtáncoltatta a lányt, akinek a fáját kidöntötte. A szülők süteményt és bort hoztak, mindenkit megkínáltak, s illett elfogadni. A májusfák kidöntése nyomán valamelyik háznál reggelig tartottak táncvigalmat.

Oroszlányban a népszokást továbbéltetik a közművelődési intézmények. Mindmáig pünkösd másnapján a délutáni istentiszteletet követően kezdik a májusfák kidöntését. Azonban ma már csupán a kocsmá előtti májusfánál zajlik le az esemény. A város szélén várják a Tatabányáról érkező zenészeket, innen vonulnak a kocsmához. A menetnek meghatározott rendje van. A zenészek után közvetlenül azok a legények haladnak, akik az évben voltak sorozáson. Kalapjukon nemzetiszínű szalag lobog. Utánuk a következő évbeli regrutajelöltek vonulnak. Az utóbbi időben a legényeket népviseletbe öltözött lányok követik, sőt a legények és a lányok párosával mennek. A kidöntést a regruták végzik. Ez az ő feladatuk lesz 1995 pünkösdjén is.

Ha van lányos májusfa, azt is kidöntik, majd reggelig bált rendeznek.

A májusfa másodlagos továbbélése figyelhető meg az épülő házaknál, amikor befejezik a falak felhúzását. Ez etnikumra való tekintet nélkül országszerte ismert jelenség, a mesterek maguk is terjesztik.

A szlováklakta városokban, falvakban a lányok májusfaikat részben pótolták a májusi szerenádok, de ezek is elhaltak már. S ritkák a májusi kosarak is. Az átmenetet a zeneszó kísérettel történő májusfaállítás mutatta, mely táji meghatározottság nélkül néhány szlovák lakta helységben nagyon népszerű volt (Vértesszőlős, délkelet-alföldi települések: Csanádalberti, Nagylak, Tótkomlós stb.). A cigányzenekar mindaddig játszott az

ablak alatt, amíg a májusfát fel nem tűzte a legény. Mivel az volt a szokás, hogy a legény nem árulhatta el magát, mielőtt készen volt, a zenészekkel gyorsan eltűnt. A zempléni-hegyvidéki Óhután is összekapcsolták a májusfa hozását *éjjeli zenével*. Ilyenkor megtudhatta a lány, ki állította fel neki, s a szerenád elfogadása jeleként – mint általában – gyertyát gyújtott, de nem volt szokásban a legény behívása vagy megvendégelése.

A májusfa helyett századunk közepén a bükki Répáshután és néhány nógrádi szlovák lakta helységben szép virágokból álló ún. májusi kosarat vásároltak a legények a kiszemelt lányoknak, illetve a jövőbelijüknek, miként a borsodi, hevesi magyar (barkó, palóc) településeken is.⁶

A tárgyalt szokás többoldalú, összetett vizsgálatának tömör összegzése: az eladó lányok májusfáinak felállítása a szlovák népesség körében a 20. század közepén halt el, azóta ritka esemény, kivéve a bihari szlovák falvak többségét, ahol napjainkig fennmaradt. A korábbi századokban a középületek előtt szinte mindegyik szlovák lakta helységben állt májusfa, napjainkban valójában csak a dunántúli szlovák településekre jellemző. Viszonylag pontosan elhatárolható a hegyvidéki és az alföldi szlovákok májusfaállítás gyakorlatára, míg Észak-Magyarországon, Dunántúlon a legények közös tevékenységként készült a májusfa, az alföldi legények egyértelműen individuális jelleggel tűzték fel kedveseik házára a virágos vagy a földízített zöld ágaikat. Az alföldi lányok rendszerint nem tudták, mikor, ki állította fel a májusfájukat, a hegyvidékiek többnyire a szép eljárás résztvevői voltak. Kisebb régióként mindez azonban sajátos változatokban valósult meg. Napjainkra az együttes tevékenység főként a dunántúli közösségi májusfák felállításakor maradt csak fenn.

IRODALOM

Etnografický atlas Slovenska

1990 Szerk. biz. elnöke: *Filová, Božena*. Bratislava

Gulyás Éva–Szabó László

1989 Jeles napok. In: *Palócok*, IV. Szerk.: *Bakó Ferenc*, Eger, 303–459.

Haan Lajos

1991 Békés-Csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig. Békéscsaba

Horváthová, Emília

1988 Zvyky a obrady. In: *Hont. Tradície ľudovej kultúry*. Szerk.: *Botík, Ján*. Banská Bystrica. 468–548.

Kotics József

1986 Kalendáris szokások a Medvesalján. Debrecen

Krupa András

1971 Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. Békéscsaba

Lami, Štefan

1984 Vyročné zvyky a ľudové hry. Budapest

⁶ *Gulyás É.–Szabó L.*, 1989. 412.; *Kotics J.*, 1986. 93.; *Paládi-Kovács A.*, 1982. 149.

- Magyar Néprajzi Lexikon, 1–5.*
1977., 1979., 1980., 1981., 1982. Szerk.: *Ortutay Gyula*. Budapest
- Manga János*
1978 *Z minulosti Veňarcu*. Budapest
- Niedermüller Péter*
1984 *Výročné obyčaje*. In: *Národopisné štúdie z Répášhuty. Národopis Slovákov v Maďarsku*, 5. Szerk.: *Viga Gyula–Szabadfalvi József*. Budapest, 321–339.
- Paládi-Kovács Attila*
1982 *A barkóság és népe*. Miskolc
- Petercsák Tivadar*
1985 *Népszokások Filkeházán*. Debrecen
- Tátrai Zsuzsanna*
1990 *Jeles napok – ünnepek, szokások*. In: *Magyar Néprajz*, VII. Szerk. biz. vez.: *Paládi-Kovács Attila*. Budapest, 102–264.
- Tessedik Sámuel*
1938 *Szarvasi nevezetességek*. Budapest
- Žatko, Rudolf*
1973 *Spoločenská a duchovná kultúra Slovákov v Maďarsku*. 3. časť. *Slovenský národopis*. 61–78.

LANDSCHAFTLICHE VARIATIONEN AUF DAS AUFSTELLEN UND FÄLLEN DES MAIBAUMES BEI DEN SLOWAKEN IN UNGARN

Eines der Symbole der Erneuerung im Frühling in der grünen Vegetation ist der Maibaum. Sowohl in der ungarischen als auch in der slowakischen Volkstradition wurden Maibäume gleichfalls zu Pfingstsonntag oder in der Nacht zum ersten Mai aufgestellt. Diese Doppelheit charakterisiert auch den Brauch der Slowaken in Ungarn, obwohl neuerdings die Praxis mehr und mehr zum ersten Mai übergeht.

Im allgemeinen wird der Brauch *máj*, *májovka* genannt, die anderen Benennungen variieren von Region zu Region, sogar von Ortschaft zu Ortschaft: *prví máj*, *prvímájski strom*, *májoví strom*, *májsko drevo*, *turícno drevo*. Beliebte ist auch die dem Ungarischen entnommene Bezeichnung *májfa*, *májusfa*.

Angaben über den Charakter des Maibaum-Aufstellens gibt es seit dem Beginn der massenhaften Ansiedlung der Slowaken in Ungarn, dem Anfang des 18. Jahrhunderts. Die Art des Maibaumes wird durch die typischen Bäume und Sträucher der Landschaft bestimmt (Birke, Linde, Tanne, Pappel, Weide, Flieder). In den meisten slowakischen Bergdörfern erhielten neben den Mädchen auch die öffentlichen Gebäuden (Gemeindehaus, Kirche, Wirtshaus) einen Maibaum, den die Burschen aufgestellt haben. Auch das Fällen des Maibaumes war hier ein regelmäßiges Volksfest. In den Dörfern auf der Tiefebene befestigte der einsame Bursche den blühenden Ast möglichst geheim am Haus des erwählten Mädchens. Ab der Mitte des 20. Jahrhunderts ist das Absterben des schönen Frühjahrsbrauches zu erkennen.

András Krupa